

ครุภัณฑ์: สหสวัสดุก่อตั้งพิธีกรรมกับบทบาทหน้าที่ ในวัฒนธรรมอีสาน

สุทธินันท์ ศรีอ่อน*

บทคัดย่อ

ครุภัณฑ์ คือ วัสดุก่อตั้งพิธีกรรมในวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาอีสานกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์และร้อยเอ็ดเกือบทุกวัดจำเป็นต้องมีวัสดุดังกล่าว เดิมครุภัณฑ์สร้างขึ้นเพื่อบรรจุเครื่องร้อยเครื่องพัน เช่น ดอกบัวต่างๆ หมากพัน พลุพัน ดอกไม้ธูปเทียนพรหม บูหรี่พันมวน เป็นต้น ครุภัณฑ์ถูกสร้างขึ้นใช้ในพิธีและประเพณีบุญเทศน์ มหาชาติเดือนสี่ ตามคติของชาวบ้านเพื่อเป็นเครื่องบูชาคาถา ๑๐๐๐ พระคาถา ในเทศกาล เทศน์มหาชาติหรือบุญผะเหวดในอีสานกลางจำเป็นต้องตั้งครุภัณฑ์ไว้ในพิธี ๑ อัน ๑ คู่ หรือ ๒ คู่ เมื่อเสร็จงานบุญแล้วทุกวัดมักนำไปไว้ที่ใต้หมู่บูชา ต่อมาวัสดุดังกล่าวได้ดำรงอยู่ และมีหน้าที่สำคัญในฐานะเครื่องป้องกันอุบัตินตรายในพิธีกรรมของชาวอีสาน ทั้งบุญ พิธีงานระดับครอบครัว เช่น สวดมนต์เย็นงานเฮือนติ ชัยบ้านใหม่ เป็นต้น รวมถึงบุญพิธี งานระดับชุมชน เช่น บุญข้าวจี งานบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้าน งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของครุภัณฑ์คือ เป็นเครื่องต้านทานและป้องกันอันตรายที่อาจมีขึ้นในพิธี และมีไว้เพื่อป้องกันอัปมงคลอื่นๆ ที่จะบังเกิดขึ้นขณะทำพิธี ประเด็นสำคัญครุภัณฑ์มีหน้าที่ แทนเครื่องร้อยเครื่องพันในงานบุญเดือนสี่เทศน์มหาชาติในปีที่ไม่สามารถจะเครื่องบูชา คาถาพันอย่างอื่น เช่น ดอกไม้ หมาก พลุ ดอกบัว ดอกสะแบง หรือเครื่องพันได้ จะต้องตั้งครุภัณฑ์ไว้ในพิธีถือว่าได้ทำการบูชาครบถ้วนแล้ว ประเด็นสำคัญนอกจากครุภัณฑ์ทำหน้าที่เป็นอารักข์วัสดุก่อตั้งแล้ว ครุภัณฑ์ยังได้รับความเคารพนับถือไม่ต่างจากพระอุปัชฌาย์หรือพระสงฆ์ทั่วไป เพราะปรากฏว่าตำแหน่งสำหรับตั้งครุภัณฑ์มักจะเป็นใต้หมู่บูชาร่วมกับพระพุทธรูป หากแต่ต่ำกว่าพระพุทธรูป อีกทั้งยังมักได้รับการเก็บรักษาไว้บริเวณอาสน์สงฆ์

* อาจารย์ประจำสาขาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สำหรับเจ้าอาวาส ดังนั้น ครุภัณฑ์ในวัฒนธรรมอีสานจึงไม่ใช่เพียงวัตถุในพิธีทั่วไป หากแต่เป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทหน้าที่เช่นเดียวกับพระอุปัชฌาย์ที่จะต้องได้รับการเชิญมาในพิธี และมีสถานะเช่นเดียวกับพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษาเช่นเจ้าอาวาส และมีสถานะเป็นเช่นเดียวกับพระเครื่องหรือของมงคล

คำสำคัญ: วัตถุศักดิ์สิทธิ์; บทบาทหน้าที่; พระอุปัชฌาย์

Garuphan: 1000 Holy Objects and Functions in Isan Culture

*Suddhinan Sri-on**

Abstract

The Kharuphan are holy objects of the Buddhism culture in central Isan. Almost all temples in Kalasin and Roi-Et provinces have the Kharuphan. In the past, the Kharuphan was created to hold a variety of items, such as various kinds of lotus, rolled betel nuts and leaves, flowers of different kinds and rolled cigarettes used in the Mahachat Sermon of the fourth month. They were used as offerings for 1,000 khatha.

At the Mahachat Sermon Festival or Bunphawet in central Isan, a monk or an elderly man had to place a Kharuphan, one or two pairs of them. When the ceremony ended, all of the temples would place the Kharuphan on their altar table set. Now the Kharuphan have been used as protective charms in Isan rituals, including family rituals, such as the evening prayer and the house warming ceremony, as well as community rituals, such as pan-fried sticky rice ceremony (Bun Khao Ji), Bun Khum or Bun Boek Ban, and the rocket festival (Bun Bang Fai). The Kharuphan is mainly used as protective charms against inauspicious events that might occur during the ceremony. Another role of the Kharuphan is to represent offerings for the Mahachat Sermon, since offerings items are hard to find in some years, such as flowers, betel nuts and leaves, lotus and Sabang flowers.

* A lecturer Curriculum of Thai and Communication, Department of Eastern Languages and Literature, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

In addition to the role as a protective charm in rituals, Isan people respect the Kharuphan like Phra Upagutta or monks. This is so because the Kharuphan is placed on an altar table along with Buddha images, although placed below the Buddha image. In addition, the Kharuphan is usually kept at the seat of a temple's abbot. Hence, the Kharuphan in Isan culture is not only an object for a Buddhist ceremony, it is also a sacred object that has the same role as Phra Upagutta that needs to be enshrined in the ceremonies. It has the same status as a revered monk and as an abbot, as well as the same status as an amulet.

Keywords: Holy objects; role; Phra Upagutta

บทนำ

บรรดาวรรณกรรมชาดกของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยในประเทศไทยดังเช่นวรรณกรรมชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องสำคัญที่มีการสวดเทศน์กันมาแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏความในจารึกหลักที่ ๓ (จารึกนครชุม พ.ศ. ๑๙๐๐) สมัยพญาลิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) ว่า “ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า มหาชาติ หาคณสวดแลมิได้เลย” (อนิต อยู่โพธิ์, ๒๕๑๔: ๕-๖) และผู้คนมักเรียกชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกเรื่องนี้มักเรียกว่า “มหาชาติ” เหตุที่เรียกเวสสันดรชาดกว่า “มหาชาติ” ก็ด้วยเวสสันดรชาดกเป็นชาดกชาติสุดท้ายที่แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์มากกว่าชาติอื่นๆ เป็นชาติสุดท้ายที่ก้าวข้ามผ่านไปสู่ชาติที่จะดำเนินภาวะแห่งพุทธะหรือการตรัสรู้ธรรม อีกทั้งยังเป็นชาดกเรื่องเดียวที่มีจำนวนคาถามากถึง ๑๐๐๐ คาถา (บทร้อยกรองหรือโคลง)

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย คือภาคอีสานปรากฏว่า ประเพณีเทศน์มหาชาติถือเป็นบุญใหญ่ของชาวบ้าน และถือกันว่าเป็นบุญใหญ่ในบุญฮีต ๑๒ กล่าวคือประเพณีบุญตามจารีตใน ๑๒ เดือนตามจันทรคติที่ชาวอีสานเชื่อว่าจะต้องทำ และบุญมหาชาติในอีสานต้องทำทุกปีมิได้ขาด โดยในภาคอีสานนิยมเรียกชื่อบุญนี้ว่า “บุญเวส” (ริมลพรรณ ปีธวัชชัย, ๒๕๑๖: ๕๑) ออกเสียงว่า “บุญพะเหวด” ในงานบุญพะเหวดนี้เองได้มีการสร้างเครือข่ายของชุมชนพุทธในท้องถิ่นอีสานเด่นชัด กล่าวคือ ประเพณีเทศน์บุญพะเหวดถือเป็นงานบุญที่จะต้องใช้พระสงฆ์ในการเทศน์จำนวนมากถึง ๑๓ กัณฑ์ สำหรับพระสงฆ์ในวัดหนึ่งๆ ในภาคอีสานบางวัดมีไม่ถึง และกำลังพระสงฆ์ที่จะเทศน์ให้จบในวันงานทั้ง ๑๓ กัณฑ์จึงเป็นเรื่องยาก ดังนั้น วัดใดจะทำบุญพะเหวด พระสงฆ์จะต้องจัดแบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์กะให้พอดีกับพระเณรในวัด และจำนวนพระที่นิมนต์มาจากวัดต่างๆ ปลุกปะรำไว้สำหรับพระเณร หรือญาติโยมบ้านอื่นที่มากำบุญจะได้นั่ง ประดับตกแต่งศาลาโรงธรรมด้วยดอกไม้และประดับด้วยพวงมาลัยกับธงทิว และจัดหาดอกไม้ เทียน เครื่องวัตถุสิ่งของร้อยและเครื่องพัน รวมถึงอุปไว้บูชาธรรมในงานเทศน์พะเหวดลักษณะการแจกจ่ายหนังสือผูกใบลานนอกจากจะเป็นการสร้างเครือข่ายชาวพุทธในวิถีชาวบ้านแล้ว ผู้ฟังเทศน์เองก็ต้องเตรียมเครื่องกัณฑ์ไว้ถวายพระสงฆ์ต่างวัดที่ตนจับฉลากได้ กล่าวคือ หลังจากแจกจ่ายหนังสือนิมนต์พระสงฆ์ต่างวัดแล้ว ชาวบ้านก็จะประชุมกันจับฉลากกัณฑ์กับรายชื่อ

พระสงฆ์ต่างวัดที่จะต้องถวายเครื่องกัณฑ์ และต้องเตรียมเครื่องฟ้นคือสิ่งที่ต้องใช้ในพิธีทั้ง เทียนคาถาฟ้น ๑๓ กัณฑ์ ข้าวฟ้นก้อน ดอกไม้ หรือดอกโน ๑๐๐๐ ดอก นอกจากนั้นจะต้องตระเตรียมเก็บดอกสะแบงมาร้อยประดับศาลาหรือประรำพิธี ดังนั้น บุญพะเหวดจึงเป็นบุญที่เกี่ยวข้องกับเครื่องฟ้น นอกจากนี้ถือกันว่าสิ่งที่ใช้ในพิธีถ้าจะให้ครบพ้นนั้นได้แต่ขาดจำนวนพ้นนั้นไม่ดีเมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ตัวเลข ๑๐๐๐ มีความสำคัญ และสัมพันธ์กับจำนวนคาถา ๑๐๐๐ คาถาในมหาชาติ ดังนั้น บุญพะเหวดในวัฒนธรรมอีสานจึงเป็นงานบุญที่สัมพันธ์กับจำนวนคาถา ๑๐๐๐ คาถาในมหาชาติ และที่สำคัญยังเป็นที่มาของเครื่องของจำนวนสิ่งของจำนวนพ้นข้าวตอกคักดีลือคือ “ครุพ้น” ในงานเทศน์พะเหวดอีสาน

บุญพะเหวดกับสหัสวัตถุ (๑๐๐๐ สิ่ง)

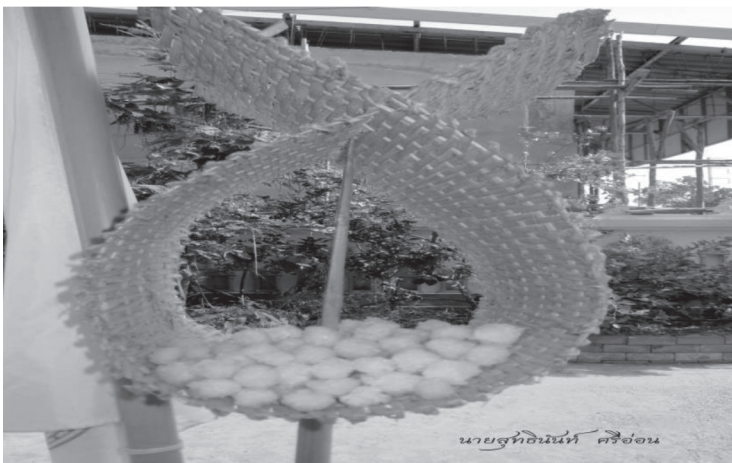
ในบุญพะเหวดสิ่งที่สำคัญและถือกันว่าขาดไม่ได้ในงานบุญพะเหวดคือ “พิธีแห่ข้าวฟ้นก้อน” พิธีดังกล่าวถือเป็นพิธีสำคัญโดยชาวบ้านในชุมชนอีสานเอาข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนเล็กๆ ขนาดใหญ่กว่านิ้วหัวแม่มือทำเป็นไม้เสียบ หรือใส่ถาดเป็นถาด ๑๐ ถาด ถาดละ ๑๐๐ ก้อน นับให้ได้ ๑๐๐๐ ก้อน ขาดก้อนเดียวไม่ได้ จะเกินไปไม่เป็นไร ข้าวฟ้นก้อนนี้ใช้เป็นเครื่องสังเวยหรือบูชาพระคาถา ๑๐๐๐ คาถา เมื่อได้เวลาตี ๓-๔ ก็จัดการแห่ข้าวฟ้นก้อนไปที่วัด (ปริชา พิณทอง, ม.ป.ป: ๓๑) คำบูชาข้าวฟ้นก้อน เมื่อจะต้องแห่ข้าวฟ้นก้อนไปที่วัดจะต้องแห่รอบโรงพิธีหรือศาลาโรงธรรมที่เทศน์พะเหวดหรือมหาชาติ มีหัวหน้าชุมชนหรือเฒ่าเจ้าหมอสูตรหมอธรรมประจำชุมชนว่าคาถาบูชา นำ ผู้ที่มาในขบวนก็ว่าตาม ดังนี้ “นะโม นโม จอมไตรปิฎก ยกออกมาเทศนาธรรม ช่นหมากเบ็งงามสะพาส ข้าวฟ้นก้อนอาชญาบูชา ขาเฮา ขาสามดวงยอดแก้ว ข้าไหว้แล้วถวายอาชญาบูชา สาธุ” ว่าดังนี้ไปเรื่อยๆ จนครบเวียนศาลา ๓ รอบแล้วจึงขึ้นไปศาลาโรงธรรม (ปริชา พิณทอง, ม.ป.ป: ๓๑)

การแห่ข้าวฟ้นก้อนในตอนเช้านิยมแห่ก่อนที่จะมีการเทศน์พะเหวดถือกันว่าจะขาดไม่ได้ ถึงแม้ว่าในงานจะมีการจัดเตรียมสิ่งของและพิธีไว้แล้วก็ตาม เช่น ดอกไม้ ๑๐๐๐ ดอก รูป-เทียนอย่างละ ๑๐๐๐ เล่ม ก็ตาม จำเป็นต้องแห่ข้าวฟ้นก้อนด้วย ทั้งนี้ก็ด้วยว่าคนอีสานเชื่อกันว่าข้าวเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตและถือกันว่าทุกคนต้องกินข้าว อีกทั้งข้าวยังสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ การแห่ข้าวฟ้นก้อนของ

ชาวบ้านเองทำกันในงานบุญเพราะเชื่อถือกันว่า เพื่อจะทำนาข้าวได้ ๑๐๐๐ ถึง
ต่อปีและมีขึ้นเพื่อร้องขอน้ำฝนจากเทวดา การแห่ข้าวพันก้อนจึงเป็นพิธีกรรมเพื่อความ
อุดมสมบูรณ์อีกด้วย (พระครูปริยัติธรรมวัตร สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๙)
ดังนั้น พิธีแห่ข้าวพันก้อนของชาวอีสานที่ทำก่อนที่จะมีการเทศน์ คาถาพัน
แ่งหนึ่งจึงเป็นการใช้ข้าวพันก้อนสำหรับบูชาคาถาพันหรือทำนองเป็นบูชาธรรม
แต่อีกแ่งหนึ่งสื่อให้เห็นสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมที่มุ่งหวังความอุดมสมบูรณ์ และหวัง
จะได้ให้น้ำทำนาข้าวและหวังที่จะให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นในการทำนาแต่ละปี

ภาพที่ ๑ ข้าวพันก้อนในขันกระหย่องหรือพานไม้ไผ่อีสาน

ภาพที่ ๒ ข้าวพันก้อนสำที่แห่มาแล้วนำไปบูชาตามมูมศาลา
(งานบุญผะเหวดบ้านโจดดงลิง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์)

นอกจากนี้ ครูปริยัติธรรมวัตร (สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๙) ยังได้อธิบายคติเรื่องข้าวพันก้อนอีกว่า ช่วงหรือเวลาแห่ข้าวพันก้อนตอนเช้าตรู่ของวันมักมีการตีฆ้อง ตีกลอง และบางที่ใช้ใบตาลลากไปตามถนนทั่วหมู่บ้าน ลักษณะเช่นนี้พระครูปริยัติธรรมวัตรอธิบายว่า การทำบุญมหาชาติเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่วัดหนึ่งๆ จะทำได้ปีละครั้งและเป็นประเพณีบุญเดียวของชาวอีสานที่มีฎีกาณมนตร์ระบุเนื้อความได้ว่า “ข้างในมีพระภิกษุสงฆ์เป็นเค้า ข้างนอกมีผู้เฒ่าชาวบ้านเป็นประธาน” ซึ่งหมายถึงการทำบุญมหาชาติเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่ ทั้งนี้ยังถือกันว่าบุญผะเหวดเป็นบุญใหญ่ที่ทำขึ้นเพื่อบูชาบารมีของพระพุทธเจ้าที่เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีเป็นชาติสุดท้าย อีกทั้งยังมีอานสงฆ์ส่วนหนึ่งที่กล่าวไว้ในกณฑ์มาลัยหมื่น มาลัยแสนว่า “ถ้าใครได้ฟังคาถาพันให้จบภายใน ๑ วัน ๑ คืน ถ้าไม่ทำอนันตริยกรรม จะได้ขึ้นสวรรค์ และได้พบกับพระศรีอารียในอนาคตกาล” จึงต้องตีฆ้องร้องปาวในตอนเช้าตรู่ตีสี่ตีห้าร้องเรียกและให้สัญญาณคนในหมู่บ้านเพื่อให้ตื่นขึ้นมาร่วมทำบุญแห่ข้าวพันก้อนและฟังคาถาพันพร้อมเพรียงกัน เช่นเดียวกันนี้ยังเชื่อกันว่าพวกเทวดาทั้งหลาย ตอนหัวค่ำเทวดาจะไม่ลงมายังโลกมนุษย์เพราะจะเหินสาบมนุษย์ แต่ตอนดึกๆ เทวดาจะส่งจุรลงมา ดังนั้น การแห่ข้าวพันก้อนในช่วงตีสี่จึงเป็นพิธีกรรมปาวประกาศเชิญเทวดาให้มาร่วมฟัง

ธรรมด้วย (พระครูปริยัติธรรมวัตร, สัมภาษณ์ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๙) ประเด็นที่สำคัญ การทำข้าวพ่นก้อนจะต้องใช้ข้าวเหนียวเท่านั้น เพราะข้าวเหนียวมีลักษณะพิเศษที่สามารถปั้นเป็นก้อนได้ ซึ่งข้าวเจ้าหรือข้าวชนิดอื่นไม่สามารถปั้นได้ วิธีการทำแล้ว แต่พื้นที่ส่วนใหญ่จะปั้นเป็นก้อนเล็กๆ ต้องได้พ่นก้อนขึ้นไป จะขาด ๑๐๐๐ ไม่ได้ แต่เกิน ๑๐๐๐ ได้ ข้าวจำนวน ๑๐๐๐ ก้อน ในความเชื่อของชาวบ้านเป็นวัตถุลี้ลับลักษณะ สื่อถึงความจริงใจและมั่นคงในการเคารพพระสังฆธรรม (พระครูปริยัติธรรมวัตร สัมภาษณ์ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๙) แต่บางพื้นที่ในอีสานอาจทำเป็นขนมพองอย่างดี ทอดให้กรอบและใส่น้ำตาล เมื่อบูชาภัณฑ์เทศน์คือคาถาพ่นเสร็จก็จะแบ่งให้ทุกๆ คน ที่มาร่วมงานนำไปแบ่งกันกิน เพราะถือว่าผ่านพิธีกรรมและเป็นสิริมงคล

นอกจากข้าวพ่นก้อนแล้วในงานบุญผะเหวดอีสานยังต้องมีการประชุม พระสงฆ์และชาวบ้านโดยใช้สัญญาณย่ากลอง (ตีกลองแลง) เรียกหนุ่มสาวหรือ อ่าวบ้านมาหั้นหรือผ่านลำโน โดยใช้ต้อนหมอนทั้งลำมาผ่านทำดอกไม้เรียกว่า “ดอกโน” หรือผ่านดอกโน พอผ่านเสร็จก็นำไปย้อมสีมีสีเหลือง สีแดง สีเขียว เป็นต้น เพื่อนำไปเป็นเครื่องบูชาในงานบุญผะเหวด (พระอริยานุวัตร, ๒๕๐๖: ๑๗) นอกจาก ดอกโนแล้ว ดอกไม้สำคัญที่มักนำมาเป็นเครื่องประกอบพิธีมักใช้ดอกไม้สดอีกด้วย เช่น ดอกสะแบง (ยางกราด) ดอกคูณ ดอกก้านของ (กาสะลองหรือปีป) ดอกมันปลา (กันเกรา) เป็นต้น แต่ดอกไม้ที่นิยมกันมาร้อยแล้วซึ่งเป็นวงรอบศาลาที่มากที่สุดคือ ดอกสะแบงหรือยางกราด

พระอธิการประมวล อธิบุญโญ (สัมภาษณ์, ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๙) ผู้ชำนาญ เกี่ยวกับการจัดเครื่องบูชาภัณฑ์เทศมหาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจัด ดอกไม้บูชา ท่านอธิบายให้ฟังว่า ดอกไม้ที่จะนำมาบูชาในบุญผะเหวดนั้นจะใช้ ดอกอะไรก็ได้ที่นิยมใช้สอยกันในการบูชา อาจใช้ดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมหรือมีสีต่างๆ ที่มีความงดงาม แต่ที่นิยมนำมาร้อยเป็นเครื่องพ่นบูชากลับเป็นดอกสะแบง สาเหตุ ของการใช้ดอกสะแบงเป็นส่วนมากนั้น เพราะในช่วงเดือน ๓-๔ หรือราวๆ เดือนมีนาคม ดอกสะแบงกำลังออกดอกมากโตเต็มที่และมีสีส้มที่สวยงามและมีจำนวนมาก สามารถ ที่จะเก็บมาบูชาคาถาพ่นได้จนครบ ๑๐๐๐ ดอกหรือมากกว่านั้น อีกทั้งดอกสะแบง มีสภาพที่ทนทานต่อระบบดินฟ้าอากาศ คือสามารถนำมาร้อยบูชาแล้วเก็บไว้เป็น ข้ามปีคืองานบุญปีถัดไปอาจจะไม่ต้องร้อยก็ได้ อีกประการหนึ่งดอกสะแบงเป็น

ดอกไม้ที่มีความพิเศษ คือเมื่อแก่เต็มที่แล้วหล่นลงมาแล้วรับลมลอยอยู่ได้นานและสามารถหมุนพลิ้วไปได้ไกล กล่าวคือเมื่อหล่นลงมาต้องลมพัดก็สามารถหมุนวนในอากาศตามลมไปตกได้ในที่ไกลๆ เปรียบเหมือนการเทศน์มหาชาติมีคาถา ๑๐๐๐ คาถา เมื่อจะเทศน์ก็มักจะนำฎีกาไปนิมนต์พระภิกษุสงฆ์จากที่ต่างๆ บางท่านอยู่ไกล ข้ามตำบล ข้ามอำเภอ ข้ามจังหวัดก็มี ดอกสะแบงจึงถือเป็นสัญลักษณ์ของความกว้างไกลของพระสัทธรรมและอานิสงส์ของการทำทานที่พระพุทธเจ้าได้เคยบำเพ็ญมา

ดั่งภาพ ๓-๔

ภาพที่ ๓ ดอกโนที่ฝานและย้อมสีจากลำต้นหมอน

ภาพที่ ๔ ดอกสะแบงบูชาคาถาพัน

วัดสว่างเหล้าอ้อย ต.เหล้าอ้อย อ.ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์

นอกจากนี้แล้วเครื่องบูชาที่ใช้ในงานบุญพะหวัดที่สำคัญและเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ “ครุพัน” พระอริยานุวัตร (๒๕๐๖: ๑๗) อธิบายเพิ่มเติมว่า เครื่องกิริยาบูชามหาชาติในอีสานนั้นต้องแต่งให้ครบบริบูรณ์ คือหามาให้ครบและสิ่งที่นำมาบูชานี้เองเรียกว่า “เครื่องฮ้อยเครื่องพัน” (สิ่งของที่มีจำนวนร้อยและจำนวนพัน) และนิยมเรียกว่า “เครื่องครุพันธุ์” ผู้เขียนบทความมองว่ารูปคำ “ครุพันธุ์” ที่พระอริยานุวัตรได้ให้ไว้ไม่สัมพันธ์กับสิ่งที่หมายถึงเครื่องบูชา ๑๐๐๐ ซึ่งควรใช้รูป “ครุพัน” เพราะจากข้อมูลจากพระครูปริยัติธรรมวัตร รองเจ้าคณะอำเภอศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด และ พระเทพสารเมธี เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์ (ธรรมยุติ) ออกเสียงตรงกันว่า “ครุพัน” (คะ-รุ-พัน) ซึ่งหมายถึงของมงคลในพิธีที่สร้างขึ้นจากเครื่อง ๑๐๐๐ อย่าง และประกอบในพิธีสำคัญๆ เช่น งานเทศน์พะหวัดในอีสาน (พระครูปริยัติธรรมวัตร สัมภาษณ์ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๙) พระเทพสารเมธี, สัมภาษณ์ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๙) ครุพันนี้เองเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สื่อให้เห็นถึงเครื่องพันสัมพันธ์กับคาถา รวมถึงอาจเป็นที่มาของวัตถุลักษณ์ในพิธีกรรมสืบต่อมา ดังจะอธิบายถึงต่อไปนี้

ครุพันกับเครื่อง ๑๐๐๐ และพืชพันธุ์ ๑๐๐๐ จากมาลัยแสน

ครุพันนี้เป็นวัตถุสำคัญที่สุดสำหรับงานบุญพะหวัดหรือเทศน์มหาชาติในอีสาน และเชื่อกันว่าเป็นวัตถุที่ต้องมีในพิธีที่ขาดไม่ได้ เช่นเดียวกับห่อพระอุปคุตที่ต้องทำไว้และมีการเชิญมารักษามณฑลพิธีทุกปี พระครูปริยัติธรรมวัตร ผู้เคยทำครุพันขึ้นใช้ในงานเทศน์มหาชาติ และคุณพ่อวิจิตร อาจคำไพร ซึ่งเป็นทายกประจำวัดโสกวนาราม ซึ่งมีความรู้ในการทำพิธีต่างๆ อธิบายว่า เครื่องพันเป็นเครื่องกิริยาบูชา หรือเรียกว่า ครุภัณฑ์ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งงานของบุญมหาชาติที่สำคัญและขาดไม่ได้ การเตรียมการนั้น ชาวบ้านจะตักลงโฮม เพื่อให้ชาวบ้านมารวมกันและแบ่งงานกันเพื่อหาเครื่องพัน กล่าวคือมีการจัดแบ่งหน้าที่ชาวบ้านจัดเตรียมเครื่องกิริยาบูชา ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

๑. ฐูป ๑๐๐๐ ดอก
๒. เทียน ๑๐๐๐ เล่ม
๓. ดอกบัวหลวง ๑๐๐๐ ดอก
๔. ดอกบัวอีแบ้ ๑๐๐๐ ดอก

๕. ดอกบัวทอง ๑๐๐๐ ดอก
๖. ดอกผักตบ ๑๐๐๐ ดอก
๗. ดอกกาบของ ๑๐๐๐ ดอก
๘. ดอกทองกลาง ๑๐๐๐ ดอก
๙. เมี่ยง ๑๐๐๐ อัน
๑๐. หมากพลู ๑๐๐๐ อัน
๑๑. มวนยาสูบ ๑๐๐๐ มวน
๑๒. จอกใบสิดา (ใบฝรั่ง) ๑๐๐๐ จอก จอกคือกรวยเล็กๆ
๑๓. ข้าวตอกใส่กระทง ๑๐๐๐ กระทง
๑๔. ข้าวพันก้อน ๑๐๐๐ ก้อน
๑๕. ธูปกระดาศ ๑๐๐๐ อัน
๑๖. เทียนดินกา ๑๐๐๐ อัน

รายชื่อเครื่องพันทดันทันนี้ปรากฏในมัลลยแสนสำนวนอีสาน และมัลลยแสนสำนวนหลวงพระบาง ตอนพระมัลลย์ขึ้นไปทูลถามเหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาและเรื่องการทำบุญและอาณิสย์ของบุญ โดยพระศรีอริยเมตไตรย์โพธิสัตว์ได้กล่าวกับพระมัลลย์เถระว่าถ้าปรารถนาพบพระศรีอริยเมตไตรย์ให้แต่งเตรียมเครื่องพันทดันทันบูชาการเทศน์เวสสันดรชาดกให้จบวันเดียว มีความปรากฏดังนี้

คนทั้งหลายฝูงนั้นจงให้เขานำมายังเครื่องบูชาหลายลำ
ปทีปพ้อพ้อพ้อ ดอกบัวหลวงพะลั่นนะขึ้นช้อย บ่มากนักน้อยพ้อพ้อ
ดอกอุบลพะงามยัง พ้อพ้อสิ่งสิ้นเดียวดอกผักตบเขียวงามบานแบ่ง
พ้อหนึ่งแต่งบูชา ดอกกันของอย่าให้น้อย พ้อหนึ่งค้อยชวนชวย
ขอธูรงสายสะพาด เข้าพ้อพันก้อนอาจุบูชาชวนกันมาพึงยัง
มหาเวสสันดรชาดก ทุกคนแท้จักได้เงืงอรหันตา ผลอันประเสริฐ
(มัลลยแสนฉบับพ้อดำ สรรค์สมบัติ หน้าลานที่ ๗ หน้าที ๑-๒,
พระวิระจิตตะมหาเถระ, ๑๙๙๑: ๒๔๕)

จากข้อมูลข้างต้นทำให้น่าสันนิษฐานได้ว่า คติเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย์ ในมัลลยแสนนี้เองเป็นที่มาของการสร้างครุพินขึ้นในงานเทศน์มหาชาติ ความเชื่อเรื่อง ศาสนาพระศรีอริยดังกล่าวนี้นเอง น่าจะมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ผู้คนในภาคอีสานและ ลาวล้านช้างนิยมจัดให้มีพิธีบุญเทศน์มหาชาติและถือกันว่าเป็นบุญใหญ่ในอีต ๑๒ โดย ชาวบ้านและพระสงฆ์ต่างแบ่งงานกันทำครุพินขึ้นมาใช้ในงานเทศน์มหาชาติ อาศัย ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันของชุมชนช่วยกันทำ เช่น ผู้ใดมีหน้าที่จัดหาเทียนพันเล่ม ฐูปันดอก บัวหลวงพันดอก ก็เร่งหาให้ได้ และส่วนมากชาวบ้านจะเก็บรวบรวมไว้ก่อน ถึงวันงาน ต่อมาเมื่อครบจำนวนแล้วจะนำมาตากให้แห้ง และใส่ภาชนะที่เหมาะสมไว้ จากนั้นก็จะให้ทายกผู้ชายนำมาถวายพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ได้เครื่องพินครบแล้วก็จำนำ ไปห่อผ้าขาวที่ละชั้นๆ ละ ๑๐๐๐ กับหลักไม้ยาวราว ๑๐๐ ซม. และมัดซ้อนและหมุนรอบ หลักไม้ที่เป็นแกนกลางแล้วถักด้วยด้ายสายสิญจน์ที่ใช้ในพิธีกรรมมาแล้ว การจัดเตรียม เครื่องกิริยาบูชานี้ถือเป็นเครื่องบูชาอันสูงสุดจะต้องครบตามจำนวนห้ามขาด แต่จะ เกินไปไม่ถือว่าผิด (พระครูปริยัติธรรมวัตร และพ่อวิจิตร อาจคำไพโร, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๕๙) บางพื้นที่เช่น เขต อำเภอสุวรรณภูมิ และอำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด ชาวบ้านนิยมทำ “ครุพิน” เป็นรูปไม้คล้ายจอมพระธาตุ และทำให้มี ปล่องหรือช่องข้างในไว้ใส่เครื่องพินในอีกแบบหนึ่ง ดังปรากฏในภาพ

ภาพที่ ๕ ภาพครุพนักกลองไม้สำหรับ

ภาพที่ ๖ เครื่องพนักที่ชาวบ้านนำมาเติมในครุพนัก

เครื่องพนักที่จะบรรจุเป็นครุพนักตามคำอธิบายของพระครูปริยัติธรรมวัตร กับในงานเขียนเรื่องระเบียบโบราณประเพณีทำบุญมหาชาติภาคอีสานของพระอริยานุวัตร วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม มีความสอดคล้องและจำนวนที่ใกล้เคียงกัน คือ ๑๔ อย่าง แต่ในงานนิพนธ์ของพระอริยานุวัตรไม่ปรากฏชื่อดอกทองหลางกับเทียนดินกา อย่างไรก็ตามเครื่องพนักที่นำมาบรรจุในครุพนักนี้ แ่งหนึ่งไม่เพียงจะเป็นดอกได้หรือพืชที่หาได้ตามธรรมชาติเท่านั้น ส่วนหนึ่งเป็นบุหรืมวนหรือยาสูบ พลุและหมาก สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงเป็นวัตถุสำคัญบรรจุในครุพนักในพิธีบุญเฉพาะเขตเท่านั้น หากแต่ยังนิยมใช้หมากพลูและยามวนในพิธีเลี้ยงผีและใช้เป็นเครื่องสังเวยผีอีกด้วย ดังนั้น เครื่องในครุพนักที่ส่วนหนึ่งใช้ในพิธีบูชาผีนี้เอง ส่อให้เห็นว่า ครุพนักไม่เพียงเป็นของที่เชื่อมกับคาถาพนักเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องบูชาวิญญาณบรรพบุรุษอีกด้วย เพราะคนอีสานนิยมนำหมากพลูมาเป็นเครื่องบูชาในงานสำคัญๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการบูชาผีบรรพบุรุษ เช่น พิธีบูชาผีปู่ตา หรือในห่อข้าวน้อยบุญสลากภัตที่ทำกันในฤดูสารท (เดือน ๑๐) เป็นต้น

ภาพที่ ๗-๘ ภาพครุภัณฑ์วัดวัดศรีสุริยาป่ายาง บ้านป่ายาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดร้อยเอ็ด

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงสังเกตได้ว่า ครุภัณฑ์เป็นทั้งเครื่องบูชาคาถาพันและเครื่องบูชาผีบ้านผีเมืองไปในตัวด้วย ตามคติการทำครุภัณฑ์มักทำขึ้น ๔ อัน คือ ทำให้ครบจำนวนทิศทั้ง ๔ เพื่อ ตั้งครุภัณฑ์ตามทิศ และมณฑลศาลาการเปรียญที่มีการเทศน์พระเวทนั้นเอง เมื่อทำครุภัณฑ์เสร็จแล้วจะไม่มี การสวดคาถาใส่ครุภัณฑ์ เพราะถือกันว่าครุภัณฑ์เองศักดิ์สิทธิ์แล้ว ซึ่งเมื่อได้ครุภัณฑ์ครบ ๔ อัน จะให้ทายกผู้ชายนำไปตั้งไว้ก่อนที่จะทำพิธีสวดมนต์เย็นขันเสนียด กล่าวคือ ก่อนที่จะเทศน์พระเวท ๑ วัน นิยมสวดมนต์เย็น ๗ หรือ ๑๒ ตำนานเพื่อขันเสนียดและผีร้ายที่จะมาทำลายพิธี (พระครูปริยัติธรรมวัตร, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๕๙) ในพิธีตอนสวดมนต์เย็นนี้เองมักตั้งบาตรน้ำมนต์และวงสายสิญจน์รอบศาลาโรงธรรมและนิยมสวดชัยน้อยชัยใหญ่ (พระอริยานุวัตร, ๒๕๐๖: ๒๕) การวงสายสิญจน์จะต้องวงไปเกี่ยวกับยอดครุภัณฑ์และห่อพระอุปัคฺต เพื่อความ

แคล้วคลาดปลอดภัยในพิธีดังกล่าว คือ จะวงโดยไม่ผ่านหรือเกี่ยวที่ครุพนธ์ ๔ ทิศไม่ได้ ดังนั้น ในแง่หนึ่งครุพนธ์จึงมีความสำคัญในฐานะวัตถุศักดิ์สิทธิ์ให้คุณในทางดี และเป็นวัตถุสำคัญในการปกป้องรักษาคุ้มครองพิธีไม่ต่างจากพระอุปคุต เมื่อเป็นเช่นนั้นในงานเทศน์ผะเหวดหรือบุญมหาชาติจะขาดครุพนธ์ไม่ได้ และครุพนธ์เองก็เป็นสิ่งที่หายากและใช้วัสดุเครื่องจำนวนมากมายถึงหนึ่งพัน ทั้งยังต้องมีการร่วมมือกันทำทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ดังนั้น วัดหนึ่งๆ จึงไม่นิยมทำครุพนธ์ทุกปี หากแต่จะสร้างไว้แล้วใช้กันในปีต่อๆ มา และบางวัดที่ไม่รู้ตำราทำดังกล่าวคือไม่รู้วิธีทำครุพนธ์ก็มักมีการหยิบยืมครุพนธ์จากวัดใกล้เคียงมาประกอบในพิธี คือมีการยืมวัตถุศักดิ์สิทธิ์นี้กันระหว่างชุมชนชาวพุทธในอีสาน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ครุพนธ์เป็นของสำคัญและหายาก เพราะไม่ได้มีกันทุกวัดนั่นเอง บางวัดที่มีการร่วมมือกันทั้งพระและฆราวาสอาจทำครบทั้ง ๔ อัน แต่พอนานเข้ามีการหยิบยืมกันต่างวัด และไม่ส่งคืนตามกำหนดหรือลืมส่งคืน จึงทำให้ครุพนธ์เหลือน้อย คือบางวัดเหลือ ๒ อัน หรือเหลือเพียงอันเดียวก็มี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ครุพนธ์เป็นของหายากและมีจำนวนน้อยลงตามลำดับ ดังนั้น จึงทำให้ครุพนธ์กลายเป็นวัตถุสำคัญในพิธีมากขึ้น และในปัจจุบันพื้นที่อีสานกลางมีผู้รู้วิธีทำครุพนธ์น้อยลง นั่นคือไม่มีการทำครุพนธ์ใหม่ขึ้นใช้ ครุพนธ์จึงเป็นของศักดิ์สิทธิ์และหายาก และนิยมเก็บรักษาไว้อย่างดีเมื่อเสร็จพิธี โดยส่วนมากนิยมเก็บไว้บนอาสน์สงฆ์หรือข้างโต๊ะหมู่บูชา ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ ๙ ครุภัณฑ์แบบดั้งเดิม วัดสว่างเหล่าอ้อย อ.ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์

ภาพที่ ๑๐ ครุภัณฑ์แบบกลมมีสายวัดบ้านโพนงาม อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์

ครุภัณฑ์กับความศักดิ์สิทธิ์

แม้ว่าครุภัณฑ์จะเป็นเครื่องหรือวัตถุภัณฑ์ที่กำเนิดมาจากคติเครื่องร้อยเครื่องพันในงานบุญมหาชาติหรือเทศน์ผะเหวด แต่ครุภัณฑ์กลับไม่ได้เป็นเพียงของในพิธีที่เมื่อเสร็จงานเทศน์หรือจบงานบุญแล้วเก็บไว้เช่นของในพิธีอย่างอื่น เช่น ข้าวพันก้อน พวงดอกสะแบง ดอกโน หรือเครื่องบูชาธรรมที่เมื่อใช้แล้ว กล่าวคือเสร็จงานบุญแล้วก็ไม่ต้องนำมาใช้อีก เพราะของเหล่านั้นชาวบ้านและพระสงฆ์เก็บของเหล่านั้นใส่กล่อง หรือห่อเก็บของภายในวัด ซึ่งเมื่อมีงานบุญเทศน์ผะเหวดในปีต่อไปจึงนำมาใช้อีก คือของอื่นๆ จะใช้กันกันปีละครั้งเฉพาะเทศกาลเทศน์มหาชาติเท่านั้น ต่างจากครุภัณฑ์ที่ต้องใช้ตลอดในระดับชุมชนในรอบ ๑๒ เดือน ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวอีสานมีมุมมองว่า “ครุภัณฑ์” เป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องใช้กันในพิธีมงคลต่างๆ พิธีที่เป็นงานบุญสำคัญ เช่น สวดมนต์บุญเบิกบ้าน บุญข้าวจี่ สวดมนต์งานบุญบังไฟ หรือสวดมนต์เย็นประจำบ้าน

วิจิตร อาจคำไพ (สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๙) ตำแหน่งหัวหน้าทายกหรือหัวหน้าอุบาสกผู้มาถือศีลอุโบสถในเทศกาลพรรษา กล่าวว่า “ครุภัณฑ์เป็นของสูงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องใช้ตั้งในพิธีเจริญพระพุทธมนต์ หรือตั้งมุงคลุมเรือน (สวดมนต์เย็นบ้าน) หรือพิธีมงคลอื่นๆ ที่สำคัญ วัดประจำหมู่บ้านชาวอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ดทุกๆ วัดประจำหมู่บ้านต้องมีครุภัณฑ์ทุกวัด” ส่วนนายสัมฤทธิ์ มุขภักดี (สัมภาษณ์, ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๙) ชาวบ้านเหล้าอ้อย อำเภอร่องคำ อายุ ๗๕ ปี ไวยาวัจกรวัดอธิบายเพิ่มเติมว่า “ครุภัณฑ์ต้องใช้เสมอในพิธีกรรมสำคัญ หรือพิธีกรรมบุญพิธีระดับชุมชนขนาดใหญ่ที่ต้องรวมคนจำนวนมาก เช่น บุญกุ่มข้าว บุญข้าวจี่ บุญสงฆ์หลักบ้าน สวดมนต์หลักบ้าน เป็นต้น”

จากข้อมูลจะเห็นได้ว่า ในพื้นที่อีสานกลางร้อยเอ็ดและกาฬสินธุ์เชื่อกันว่า ครุภัณฑ์เป็นสิ่งสำคัญที่มีต้นกำเนิดมาจากบุญเทศน์มหาชาติหรือบุญผะเหวด และจะต้องทำขึ้นมาใช้ในพิธี วัดใดที่ทำแล้วจะไม่ต้องทำครุภัณฑ์ใหม่ก็ได้ โดยใช้ของเก่าไปตลอดระยะอายุการใช้งานครุภัณฑ์จนกว่าจะพัง และครุภัณฑ์เป็นของมีการหยิบยืมกันได้ในชุมชนระหว่างวัดต่อกัน กล่าวคือ วัดใดที่ไม่มีผู้มีความรู้เครื่องร้อยเครื่องพันในพิธีและไม่รู้ตำราทำครุภัณฑ์นั้นจะไม่มีครุภัณฑ์ใช้หรือมีไม่ครบ ๔ อัน หรือ ๒ อัน จึงทำให้ระหว่างวัดต่อกันหรือชุมชนต่อชุมชน เช่น หมู่บ้านใกล้เคียงกันมักนิยมยืมกันใช้

จากการสำรวจข้อมูลในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์และร้อยเอ็ดจะพบว่า ครุภัณฑ์เป็นวัตถุสำคัญและมักจะต้องมิกันทุกวัดในเขตอำเภอต่างๆ ในพื้นที่กาฬสินธุ์และร้อยเอ็ดคือแถบอีสานกลาง ยกเว้นวัดในตัวเมืองคือในตัวจังหวัดบางวัด เช่น วัดประชาธิยม อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์จะไม่มีครุภัณฑ์ แต่กลับพบว่ามีการทำเครื่องร้อยเครื่องพันในงานพิธีบุญพระเวสใช้ตุ๊กครุภัณฑ์ พระเทพสารเมธี เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์ (ธรรมยุติ) (สัมภาษณ์, ๒ มีนาคม ๒๕๕๙) อธิบายว่า สาเหตุที่วัดประชาธิยมไม่มีครุภัณฑ์ใช้เพราะว่าไม่มีผู้มีความรู้ที่จะสร้างครุภัณฑ์ขึ้นใช้ ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตัวจังหวัดเองส่วนมากมีอาชีพค้าขายและรับราชการ หรือไม่ก็เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน หรือคนนอกพื้นที่ย้ายมาทำมาหากินที่กาฬสินธุ์ จึงเป็นชาวพุทธในอีกมิติหนึ่ง คือด้วยหน้าที่การงานของชาวเมืองที่เป็นพ่อค้าหรือรับราชการจะไม่มีเวลาการทำของดังกล่าวขึ้นใช้ในพิธีกรรม อีกทั้งบางครอบครัวเองก็ไม่ใช่ชาวอีสานโดยตรง จึงทำให้งานเทศน์มหาชาติของวัดในตัวจังหวัดมักไม่มีครุภัณฑ์ แต่ก็นำเอาบุหรี ๑๐๐๐ มวน หมาก ๑๐๐๐ จีบ กรวยทองเล็ก ๑๐๐๐ เป็นต้นใส่ไซ ข้อง หรือถาดใหญ่ๆ ในพิธีด้วย ประหนึ่งว่ามีครุภัณฑ์ตั้งอยู่นั่นเอง

พระอธิการประมวล อธิบุญโญ (สัมภาษณ์, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๙) เจ้าอาวาสวัดโคกกลาง อธิบายว่า เครื่องพันในครุภัณฑ์เป็นของศักดิ์สิทธิ์และทำยากคนที่รู้วิธีการทำครุภัณฑ์และสืบทอดวิธีการทำนั้นมีน้อยมาก บางคนรู้วิธีการทำมีอายุมากต่อมาได้เสียชีวิตไปเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น จึงทำให้ครุภัณฑ์เป็นสิ่งที่ทำยากขึ้นตามลำดับและมีจำนวนน้อยลงไปทุกวัน ที่สำคัญครุภัณฑ์เองก็ต้องใช้แรงคนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจกันทำและสร้างขึ้นในพิธีมากกว่าพิธีอื่นในงานบุญหลายๆ อย่าง ข้อนี้เองทำให้ครุภัณฑ์มีจำนวนจำกัดหรือมีวัดละหนึ่งอันเท่านั้น

จากข้อมูลข้างต้นทำให้ทราบได้ว่า ครุภัณฑ์เป็นสิ่งสำคัญ หรือวัตถุที่สร้างขึ้นมาพิเศษในงานบุญพระเวสหรือเทศน์มหาชาติ ต่อมาครุภัณฑ์เป็นสิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ในงานมงคล หรือแม้แต่เจริญพุทธมนต์เย็นในงานบุญพิธีต่างๆ ในอีสาน ประเด็นสำคัญคือชาวพุทธในอีสานกลาง เช่น พื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดและกาฬสินธุ์เชื่อกันว่า ครุภัณฑ์เป็นของสูง เป็นของศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเครื่องประกอบสำคัญในพิธีที่ขาดไม่ได้ ดังนั้นจึงทำให้ครุภัณฑ์เป็นสิ่งของที่มิพบาทหน้าที่สำคัญในพิธีกรรม ดังจะอธิบายถึงต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่ครุภัณฑ์ในคติของชาวอีสาน

นอกจากครุภัณฑ์จะใช้เป็นเครื่องพิธีสำคัญในงานเทศน์มหาชาติแล้ว ยังปรากฏว่าครุภัณฑ์ยังเป็นเครื่องตั้งสำคัญในพิธี หรือเป็นของสำคัญที่จะต้องมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในหมู่ชาวพุทธอีสานกลางโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ปรากฏว่า “ครุภัณฑ์” เป็นของที่ต้องมีกันทุกวัดขาดไม่ได้ในงานพิธีทั้งระดับครอบครัวและชุมชน

๑. บทบาทหน้าที่ในฐานะวัตถุศักดิ์สิทธิ์สำหรับพิธี

ชาวอีสานเชื่อกันว่า “ครุภัณฑ์” เป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเครื่องประกอบสำคัญในพิธี กล่าวคือ เป็นหนึ่งในองค์ประกอบในงานบุญที่นอกไปจากพระพุทธรูป สายสิญจน์ เทียนและบาตรน้ำมัน แต่ในงานบุญพิธีสวดมนต์เย็นหรือเจริญพระพุทธรูปในงานบุญพิธีในอีสานจะต้องมี “คายนบุญคุณหรือคายนงคุณ” คายเป็นภาษาอีสานที่หมายถึง ค่า หรือเครื่องในพิธี ถือกันว่าเป็นเครื่องบูชาครูในพิธีเจริญพระพุทธรูปมนต์เย็น ซึ่งจะมีทั้งฝ่ายขาวที่ยังไม่ได้บั้น เงินเหรียญ ๖ สลึง ดอกไม้ขาวและธูปเทียนที่เรียกว่า ชันธ ๕ ชันธ ๘ และ ครุภัณฑ์ ซึ่งเครื่องและของในพิธีที่เรียกว่า “คายนงคุณ” (เครื่องบูชามงคล) นี้จะขาดไปสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครุภัณฑ์ จากการสอบถามทายกประธานในพิธีทั้งในเขต จ.ร้อยเอ็ด และ จ.กาฬสินธุ์ ต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า เป็นธรรมเนียมปฏิบัติและพ่อแม่ปู่ย่าพาทามา จนถึงกันว่าเป็นสิ่งที่สำคัญละเลยไม่ได้ ส่วนพระครูสิทธิวิโรภาส (สัมภาษณ์, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๙) อธิบายว่า “ของเหล่านี้เป็นเครื่องบูชาคุณพระรัตนตรัย และครุภัณฑ์ไม่ถือเป็นของบูชา หากแต่เป็นเครื่องประกอบในพิธีที่มีหน้าที่สำคัญ ในงานมงคลทั้งระดับครอบครัวและระดับชุมชนจะขาดครุภัณฑ์ไม่ได้”

ก) บุญพิธีระดับครอบครัว

บุญพิธีในครอบครัวหรือระดับครอบครัวในที่นี้หมายถึง งานบุญมงคลพิธี เช่น ขึ้นบ้านใหม่ หรือทำบุญบ้าน เป็นต้น ทั้งอวมงคลที่ทำการในระดับครอบครัว เช่น บุญทำบุญอุทิศส่วนกุศล งานศพ เป็นต้น ในบุญพิธีเหล่านี้เจ้าของบ้าน เมื่อนิมนต์พระสงฆ์แล้วและกำหนดวันงานแล้ว จะต้องไปเตรียมเครื่องพิธี มีโต๊ะหมู่บูชา

พระพุทธรูป แจกันดอกไม้ เชิงเทียน และสิ่งที่ขาดไม่ได้คือครุฑนั้ เจ้าภาพจะต้องนำครุฑนั้มาด้วยเสมอ โดยตำแหน่งครุฑนั้จะต้องอยู่ต่อจากพระพุทธรูปที่โต๊ะหมู่บูชา และก่อนพระสงฆ์รูปที่ ๑ ซึ่งเป็นสงฆ์ที่เป็นประธานในพิธี ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ ๑๑ ภาพครุฑนั้ในงานเฌือนดี อ.ร่อนคำ จ.กาฬสินธุ์

ภาพที่ ๑๒ ภาพตำแหน่งครุฑนั้ในบุญพิธี

จากภาพข้างต้นทำให้ทราบได้ว่า ครุพนไม่ได้มีบทบาทเฉพาะในงานบุญ
พะเหวดหรืองานบุญมหาชาติเท่านั้น จะเห็นว่า ชาวอีสานส่วนหนึ่งนิยมนำครุพนมา
ประกอบพิธีกรรมในระดับครัวเรือน คือ หากจะต้องมีงานบุญในระดับครอบครัวแล้ว
สิ่งที่ขาดไม่ได้ในพิธีคือ ครุพน และครุพนเป็นวัตถุศักดิ์ในความคิดของชาวบ้าน นั่นคือ
เมื่อนำมาประกอบในพิธีหรือเจ้าภานำมาถึงที่บำเพ็ญบุญแล้วไม่นิยมนำไปวางในที่ไม
เหมาะสม นั่นคือชาวบ้านจะปฏิบัติต่อครุพนเช่นเดียวกับพระพุทธรูป และมีสถานะสำคัญ
เช่นเดียวกับพระอุทิศที่ต้องเชิญมาในพิธีเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล และเมื่อจะต้องจัด
วางตำแหน่งของครุพนในพิธีจะต้องวางไว้ตำแหน่งก่อนประธานสงฆ์ ดังนั้น ลักษณะ
เช่นนี้เองควรเชื่อได้ว่า ครุพนเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีสำคัญๆ ใน
ระดับครอบครัว ซึ่งเช่นเดียวกัน วัตถุศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนี้เองยังนิยมตั้งไว้ในบุญพิธี
สำคัญๆ ระดับชุมชนอีกด้วย

ข) บุญพิธีระดับชุมชน

คือ บุญในจารีต ๑๒ เดือนแบบดั้งเดิมของชาวอีสาน เช่น บุญข้าวจีเดือน ๓
บุญพะเหวด หรือบุญเทศน์มหาชาติเดือน ๔ บุญบั้งไฟเดือน ๖ เป็นต้น ซึ่งบุญเช่นนี้เป็นงาน
สำคัญที่ทำกันและมีการหารือร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชน พระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้านใน
พื้นที่ต่างๆ ในอีสาน บุญต่างๆ เหล่านี้ชาวอีสานถือว่าเป็นบุญใหญ่ที่ต้องมีการตระเตรียม
การตลอดถึงมีความยุ่งยากพอสมควร ประการต่อมาบุญเช่นนี้ไม่ใช่งานบุญพิธีระดับ
ครอบครัว จึงมีการกำหนดงานบุญไว้ ๒ วันคือ วันโฮมหรือวันรวมบุญกับวันงาน
ความหมายของวันโฮม สื่อถึงวันที่ชาวบ้านต้องมารวมกันตระเตรียมงานพร้อมกัน
ที่วัดหรือสถานที่สำหรับบำเพ็ญบุญพิธี ซึ่งการรวมกันเช่นนี้จะเกิดก่อนวันที่
ประกอบพิธีในวันงานจริง คือวันโฮมมักเกิดก่อนวันงานจริงๆ ๑ วันนั่นเอง วันโฮม
นี้เองเป็นวันสำคัญที่มีกัมมพิธีสวดมนต์เย็น หรือเจริญพระพุทธมนต์ กล่าวคือ
ก่อนวันงานจริงๆ ชาวอีสานมักจะประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็นก่อนเสมอ ที่เป็น
เช่นนี้ก็เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้คนในพิธี และเพื่อปัดเป่าอวมงคลอื่นๆ ซึ่งรวมไปถึง
เหตุไม่พึงประสงค์ (อุบัตินตราย) ที่จะเกิดแก่งานพิธี เช่น ลมฝน ฟ้าคะนอง อุบัติเหตุ
ต่างๆ ที่ไม่พึงประสงค์

ในงานวันรวมนี้เองที่ต้องตั้งครุพนไว้เสมอ เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลและทำให้
พิธีมีความศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวอีสานมักเชื่อกันว่า นอกจากเครื่องบูชา

พุทธมนต์ หรือที่อีสานเรียกว่าคายนุญคุณ ซึ่งมักประกอบด้วย ชันธ ๕ ดอกไม้ รูป เทียน อย่างละ ๕ คู่ ดอกฝ้ายที่แห้งแล้ว เงิน ๑๐ สลึง หรือ ๙ บาท เป็นต้น สิ่งที่สำคัญในพิธี และขาดไม่ได้คือพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาตั้งบนโต๊ะหมู่บูชาและครุพั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ครุพั้นจึงไม่เพียงทำหน้าที่เป็นเครื่องประกอบพิธีเท่านั้น หากแต่เป็นวัตถุสำคัญที่มี สถานะคล้ายๆ กับสิ่งคุ้มครองในพิธี เช่นเดียวกับการทำบุญพระเวสสันดรหรือ เทศน์ มหาชาติที่ต้องมีการเชิญพระอุปัชฌาย์คุมครองในพิธี ซึ่งเป็นพิธีสำคัญที่ขาดไม่ได้ ซึ่งมัก จะต้องมีหอพระอุปัชฌาย์และเชิญพระอุปัชฌาย์เข้าสู่หอก่อนวันงานหนึ่งวันคือวันรวม โดยจะ ต้องมีพิธีแห่อัญเชิญให้มาปกป้องรักษาในงานเพื่อให้งานบุญไร้อุปสรรคเกิดสวัสดิมงคล สำหรับพิธีและผู้คนที่มีส่วนร่วมในพิธี (พระอริยานุวัตร, ๒๕๐๖: ๒๒-๒๔)

๒. ครุพั้นกับบทบาทหน้าที่เครื่องปกป้องรักษาพิธี

ในตอนเย็นจะมีการแห่พระอุปัชฌาย์ เป็นการทำให้พิธีให้มีความศักดิ์สิทธิ์ไม่ให้อันตรายเกิดขึ้น พระครูเกษมบุญศิริ (สัมภาษณ์, ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๙) อธิบายว่า สมัยก่อนเมื่อพระยามาร คือ ท้าวปริมิตรสวัสดิ์ เป็นมิจฉาภิธุจกยอกอวนการทำกุศลต่างๆ ของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวก ตอนหลังแม้พระยามารจะเป็นสัมมาภิธุ แล้ว แต่ยังมีเทวดาตนอื่นเป็นมิจฉาภิธุ อาจมาก่อวณงานเทศน์มหาชาติได้ ซึ่งอาจจะทำให้ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ลมพัดกระโชกรุนแรง น้ำท่วม ไฟไหม้ หรือมีเหตุต่างๆ เกิดขึ้นได้ จึงเชิญพระอุปัชฌาย์เข้ามารักษางานเพื่อเป็นอุบายสร้างความปลอดภัย และอบอุ่นใจแก่สาธุชนที่มีส่วนร่วมทำบุญ แต่ยังไม่มีการเทศน์คาถาพัน ประเด็นดังกล่าวนี้เองสอดคล้องกับข้ออธิบายที่พระครูวิชัยกิตติคุณ อธิบายว่า ในงานพิธี สำคัญๆ เช่น เทศน์ผะเหวด ทำบุญเบิกบ้าน ทำบุญข้าวจี เป็นต้น ในวันสวดมนต์ วันแรกต้องตั้งครุพั้นไว้เสมอ โดยเฉพาะงานบุญใหญ่คืองานเทศน์มหาชาติ โดยในงาน เทศน์มหาชาติบางปีที่มีภัยแล้งหรือปีที่มีทุกข์ภัยและฉาตภัย (ภัยคืออาหาร หายากและภัยคือความอดอยาก ข้าวยากมากแพง) ในเขตอำเภอกันทรวิชัย ประชาชนชาวพุทธไม่ต้องเตรียมเครื่องร้อยเครื่องกันในพื้นที่เทศน์มหาชาติ หากแต่นำเอาครุพั้นเท่านั้นไปตั้งในพิธี ปีนั้นก็ให้จัดเทศน์มหาชาติได้ตลอดไปไม่มีผลกระทบใดๆ และประชาชนก็เชื่อกันว่าไม่ต้องมีเครื่องบูชาคาถาพันครบถ้วนก็ได้ ขอเพียงมีครุพั้นในพิธี

พระครูวิชัยกิตติคุณ (สัมภาณ, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙) อธิบายเพิ่มเติมถึงประเด็นเดียวกันนี้ว่า ครุฑเป็นสิ่งที่มีความคู่กับวัฒนธรรมและพิธีบุญในอีสานมานาน แม้ว่าครุฑจะมีที่มาและกำเนิดจากประเพณีและแนวคิดเรื่องเครื่องร้อยเครื่องพันในงานบุญมหาชาติ แต่ครุฑที่สร้างขึ้นมานี้เองต่อมากลายเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์และมีบทบาทหน้าที่ต่อชาวบ้านและชาวพุทธในภาคอีสานในฐานะคล้ายๆ กับพระพุทธรูป หากแต่ไม่ใช่สัญลักษณ์ที่เทียบได้กับพระพุทธรูปเจ้า ที่กล่าวเช่นนี้เพราะในงานมงคลหรืองานบุญที่ต้องการความศักดิ์สิทธิ์ ครุฑจะอยู่ต่ำกว่าพระพุทธรูปและมีสถานะคล้ายกับพระอุปคุตรักษาพิธิ ดังนั้น ที่สำคัญที่สุดงานพิธีทั้งในระดับครัวเรือนหรือชุมชน ของที่ขาดไม่ได้ในพิธีคือครุฑ ซึ่งเมื่อขาดแล้วจะทำให้รู้สึกได้ว่า พิธิบุญนั้นจะบกพร่องไป อาจจะได้บุญไม่เต็มที่ ชาวบ้านจึงมักเชื่อกันว่า พิธิกรรมในงานบุญที่นั้นๆ จะไม่ราบรื่นหรือเป็นงานบุญที่พร่องหรือไม่ประสพผลสำเร็จไปก็มี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้น่าเชื่อได้ว่า ครุฑมีสถานะเช่นเดียวกับพระอุปคุตเมื่อผ่านพิธีบุญพะเหวดแล้ว และมีบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญขาดไม่ได้ ดังนั้น ครุฑจึงเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อและวัฒนธรรมพุทธศาสนาในอีสาน

เมื่อเสร็จงานบุญพิธิแล้วครุฑจะเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การเก็บรักษาครุฑต้องเก็บไว้อย่างๆ หรือบนโต๊ะหมู่บูชาแต่ตั้งวางไว้ในลำดับที่ต่ำกว่าพระพุทธรูป เพราะเชื่อกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีพลังอำนาจ ต่อมาเมื่อเสร็จงานบุญแล้วพระสงฆ์และฆราวาส ทายกทายิกาในอีสานส่วนมากมักเก็บรักษาครุฑไว้ที่ “หน้าครอง” กล่าวคืออาสน์สงฆ์สำหรับเจ้าอาวาส ซึ่งผู้หญิงจะขึ้นไปที่หน้าครองไม่ได้เพราะถือว่าเป็นการลบหลู่ หน้าครองมักเป็นพื้นที่กันออกต่างหากจากที่นั้งทั่วไปในภูมิเจ้าอาวาส หน้าครองเป็นที่สงวนไว้สำหรับเจ้าอาวาสหรือพระที่มีอายุพรรษาหรือคุณวุฒิสองนั่งเป็นพื้นที่เพื่อให้พระรูปอื่นๆ ทำความเคารพกราบไหว้อย่างเหมาะสม สถานที่ดังกล่าวนิยมใช้เป็นที่ตั้งที่เก็บครุฑเพื่อของศักดิ์สิทธิ์จะได้ไม่ไปปนกับสิ่งอื่น (พระครูวิชัยกิตติคุณ, สัมภาณ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙) ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ ๑๓ ภาพครุภัณฑ์วัดสุวรรณมงคล

ภาพที่ ๑๔ ภาพพระครูวิชัยกิตติคุณอธิบายเรื่องครุภัณฑ์

จากข้อมูลข้างต้นทำให้เห็นว่า เมื่อผ่านพิธีงานบุญเทศน์ผะเหวดแล้ว ครุพนัไม่เพียงมีบทบาทหน้าที่ในการรักษาพิธีคล้ายๆ พระอุปัชฌ์เท่านั้น หากแต่ยังมีตำแหน่งสำหรับตั้งหรือวางในที่ๆ เหมาะสม กล่าวคือ ต้องวางไว้ที่นั่งหรืออาสน์สงฆ์สำหรับเจ้าอาวาส โดยนัยนี้เองครุพนัจึงมีสถานะเช่นเดียวกับพระสงฆ์รูปหนึ่ง นั่นเพราะครุพนันิยมาวางและจัดที่ให้อยู่ด้วยความเคารพเช่นเดียวกับสิ่งหรือวัตถุ ที่พุทธศาสนิกชนเคารพ เมื่อเป็นเช่นนี้ ครุพนัมีบทบาทหน้าที่คล้ายกับของประกอบพิธีและคุ้มครองคล้ายกับพระอุปัชฌ์ หรือพระสงฆ์ที่มีพรชามากอย่างเจ้าอาวาสในแง่มิติของที่ตั้งและตำแหน่งที่อยู่ ประเด็นเช่นนี้เองทำให้เห็นว่า ครุพนัเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อของผู้คนส่วนหนึ่งในอีสานที่เชื่อว่าครุพนัมีความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นระบบความเชื่อดังกล่าวนี้อาจจะทำให้ครุพนัมีทั้งบทบาทหน้าที่สำคัญและตำแหน่งที่ตั้งชัดเจนหรือเด่นชัดอีกด้วย

บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า ครุพนั คือ วัตถุศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาอีสานกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ดเกือบทุกวัด และมหาสารคามบางพื้นที่ที่มีกัมมัตถุดังกล่าวไว้ประจำเพราะถือกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์สำคัญ และหากไม่มีประจำวัดเมื่อจะต้องทำบุญสำคัญจะต้องยืมจากวัดที่มีครุพนั เดิมครุพนัเป็นวัตถุที่บรรจุเครื่องร้อยเครื่องพนั เช่น ดอกบัวต่างๆ หมากพนั พลุพนั ดอกไม้ธูปเทียน บูธพนัพนัมน เป็นต้น ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในพิธีเทศน์ผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติอันเป็นบุญพิธีที่ทำขึ้นในเดือนสี่ตามจันทรคติ ตามคติถือว่าทำขึ้นเพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาพระคาถา ๑๐๐๐ พระคาถา ในเวสสันดรชาดก ในเทศกาลเทศน์มหาชาติหรือบุญผะเหวดจะต้องตั้งครุพนัไว้ในพิธี ๑ คู่ หรือ ๒ คู่ ต่อมาวัตถุดังกล่าวได้ดำรงอยู่และมีหน้าที่สำคัญในฐานะเครื่องป้องกันอุปัทวันตรายในพิธีกรรมของชาวอีสาน ทั้งบุญพิธีระดับครอบครัว เช่น สวดมนต์เย็น งานเฮือนติ ชัยบ้านใหม่ เป็นต้น รวมถึงบุญพิธีระดับชุมชน เช่น บุญข้าวจี งานบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้าน งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น

บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของครุพนัคือเป็นเครื่องต้านทานและป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นในพิธี และมีไว้เพื่อป้องกันอัปมงคลอื่นๆ ที่จะบังเกิดขึ้นขณะทำพิธี

และเสริมสวัสดิมงคลให้แก่ผู้ร่วมพิธี ประเด็นสำคัญต่อมาคือครุพนมีบทบาทหน้าที่เป็น
วัตถุแทนเครื่องร้อยเครื่องพันในงานบุญเดือนสี่ในปีที่ไม่สามารถจัดเครื่องบูชาคาถาพัน
อย่างอื่น เช่น ดอกไม้ หมาก พลุ ดอกบัว ดอกสะแบง ดอกโน เป็นต้น หรือหาเครื่อง
สักการบูชา ๑๐๐๐ สิ่งไม่ได้ จะต้องตั้งครุพนไว้ในพิธี โดยถือและเชื่อถือว่าได้ทำการ
บูชาครบถ้วนแล้ว นอกจากครุพนจะทำหน้าที่เป็นอารักขวัตถุในพิธี และทำหน้าที่
ปกป้องรักษางานพิธีที่มุ่งหวังความสำเร็จสูงแล้ว ครุพนยังได้รับความเคารพนับถือ
ไม่ต่างจากพระอุปคุตหรือพระสงฆ์เถระองค์หนึ่งๆ ทั้งไป เพราะปรากฏว่าตำแหน่ง
สำหรับตั้งครุพนในพิธีกรรมสำคัญของชาวอีสานมักจะตั้งกันที่โต๊ะหมู่บูชาร่วมกับ
พระพุทธรูป และนิยมตั้งไว้ก่อนหรือเหนือที่นั่งสำหรับเจ้าอาวาส แต่ต่ำกว่าพระพุทธรูป
อีกทั้งเมื่อเสร็จพิธีแล้วยังมักได้รับการเก็บรักษาไว้บริเวณอาสน์สงฆ์ในศาลาการเปรียญ
แต่ละวัด ดังนั้น ครุพนในมิติวัฒนธรรมอีสานจึงไม่ใช่เพียงวัตถุในพิธีทั่วไป หากแต่เป็น
วัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่ผ่านงานพิธีในบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติเดือน ๔ (จันทรคติ)
เมื่อผ่านพิธีแล้วมีบทบาทหน้าที่คล้ายกับพระอุปคุตที่หายกจะต้องได้รับการเชิญมา
ประดิษฐานในพิธี และเมื่อใช้ในบุญระดับชุมชนและครอบครัว ครุพนมีสถานะเช่นเดียว
กับพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามากกว่ารูปอื่นๆ เช่นเจ้าอาวาส และมีสถานะเป็นเช่นเดียว
กับพระเครื่องหรือวัตถุมงคลศักดิ์สิทธิ์ที่ควรแก่การเคารพนับถือ

บรรณานุกรม

ธนิต อยู่โพธิ์. (๒๕๑๔). **ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติบางแหล่ง.**

พระนคร: ศิวพร.

วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. (๒๕๑๖). **อีตลีสอง.** กรุงเทพฯ: มหaxon.

อริยานุวัตร, พระ. (๒๕๐๖). **ระเบียบโบราณประเพณีทำบุญ [มปท.]**

ภาษาลาว

วีระจิตตะมหาเถระ [สาธุใหญ่คำจัน วีระจิต], พระ. (๑๙๙๑). **มาลัยแสน.** ม.ป.ท.

เอกสารโบราณ

มาลัยแสน. โบราณอักษรธรรมอีสาน ภาษาอีสาน ฉบับพ่อดำ สรรค์สมบัติ บ้านทุ่งโปร่ง
อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น จำนวน ๑ ผูก

สัมภาษณ์

เกษมบุญศิริ, พระครู. (๑๕ มกราคม ๒๕๖๐). **สัมภาษณ์.** เจ้าอาวาสวัดทักษิณ
ต.บ้านโสก อ.คอนสวรรค์ จ.ชัยภูมิ.

เทพสารเมธี, พระ. (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๙). **สัมภาษณ์.** เจ้าอาวาสวัดประชานิยม เจ้าคณะ
จังหวัดกาฬสินธุ์ (ธรรมยุติ) จ.กาฬสินธุ์.

ประมวล อธิบุญโญ, พระอธิการ. (๑๒ มีนาคม ๒๕๕๙). **สัมภาษณ์.** เจ้าอาวาสวัดโกลก
กลาง อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด.

ปรียัติธรรมวัตร, พระครู. (๒๑ มีนาคม ๒๕๕๙). **สัมภาษณ์.** นิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รองเจ้าคณะอำเภอศรีสมเด็จ
จ.ร้อยเอ็ด.

วิชัยกิตติคุณ, พระครู. (๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๙). **สัมภาษณ์.** อดีตเจ้าคณะอำเภอกันทรวิชัย
อายุ ๘๑ ปี เจ้าอาวาสวัดสุวรรณมงคล บ้านคันธา จ.มหาสารคาม.

วิจิตร อาจคำโพ. (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๙). **สัมภาษณ์.** ทายกและหัวหน้าอุบาสกอุบาสิกา
อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด

สัมฤทธิ์ มุขภักดี. (๓๑ มีนาคม ๒๕๕๙). **สัมภาษณ์.** ไวยาวัจกรวัดสว่างเหล่าอ้อย
อายุ ๗๕ ปี ต.เหล่าอ้อย อ.เกษตรวิสัย จ.กาฬสินธุ์.

สิทธิโรภาส, พระครู. (๒๐ เมษายน ๒๕๕๙). **สัมภาษณ์.** เจ้าอาวาสวัดท่าสะแบง
รองเจ้าคณะอำเภอทุ่งเขาหลวง จ.ร้อยเอ็ด.